

O‘QUVCHI SHAXSINI TARBIYALASHGA DOIR PEDAGOGIK QARASHLAR EVOLYUTSIYASI VA RAQAMLI TA’LIMDAGI TRANSFORMATSIYASI

Raximov Shahriyor Normurod o‘g‘li

Samarqand davlat pedagogika instituti assistenti

raximovshahriyor2412@gmail.com

+998993125343

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23735578>

Annotatsiya. Tarbiya haqidagi pedagogik qarashlar ta’limning shaxsga qo‘ygan talablaridan ajralgan holda shakllanmaydi. Shu ma’noda tarbiya nazariyasining evolyutsiyasi pedagogik g‘oyalarning oddiy almashinuvi emas, balki shaxs, ta’lim va madaniyat o‘rtasidagi munosabatlarning qayta talqin qilinishidir. Raqamli ta’lim ushbu tarixiy jarayonda navbatdagi texnologik bosqichni emas, tarbiyaviy ta’sirning manbalari, tezligi, ko‘lami va subyektlari o‘zgargan sifat jihatdan yangi vaziyatni yuzaga keltirmoqda. Shuning uchun o‘quvchi shaxsini tarbiyalashga doir qarashlarni tahlil qilishda ularning mazmuni bilan bir qatorda, qaysi ijtimoiy buyurtma va qaysi kommunikativ muhit ta’sirida paydo bo‘lganini ham aniqlash zarur.

Kalit so‘zlar. Evolyutsiya, raqamli ta’lim, transformatsiya, texnologiya, kommunikatsiya, subyekt, raqamli-pedagogik.

Абстрактный. Педагогические взгляды на образование формируются не изолированно от требований, которые образование предъявляет к индивидууму. В этом смысле эволюция педагогической теории — это не простой обмен педагогическими идеями, а переосмысление взаимосвязи между индивидуумом, образованием и культурой. Цифровое образование — это не следующий технологический этап в этом историческом процессе, а скорее качественно новая ситуация, в которой изменились источники, скорость, масштабы и субъекты образовательного влияния. Поэтому при анализе взглядов на воспитание личности ученика необходимо определить, помимо их содержания, под влиянием какого социального порядка и какой коммуникативной среды они возникли.

Ключевые слова. Эволюция, цифровое образование, трансформация, технологии, коммуникация, предмет, цифровая педагогика.

Abstract. Pedagogical perspectives on upbringing do not take shape in isolation from the demands that education places upon the individual. In this sense, the evolution of the theory of upbringing is not merely a succession of pedagogical ideas, but rather a reinterpretation of the relationships between the individual, education, and culture. Digital education represents more than just the next technological stage in this historical process; it creates a qualitatively new situation in which the sources, speed, scope, and agents of educational influence have undergone transformation. Therefore, when analyzing approaches to the upbringing of an individual, it is essential to examine not only their content but also the social mandates and communicative environments that gave rise to them.

Key words. Evolution, digital education, transformation, technology, communication, subject, digital-pedagogical.

KIRISH

Pedagogik adabiyotlarda tarbiya konsepsiyasi, tarbiya paradigmasi, tarbiyaviy yondashuv va pedagogik qarash tushunchalari ko‘pincha bir-biriga yaqin ma’noda qo‘llanadi, biroq maqolamiz doirasida ularni farqlash metodologik jihatdan muhimdir. Pedagogik qarash shaxs rivojiga doir nazariy tasavvurlar va qadriyatli pozitsiyalar majmuini anglatadi; yondashuv ana shu qarashlarni muayyan tamoyillar va faoliyat usullari orqali konkretlashtiradi; konsepsiya esa maqsad, mazmun, tamoyil, mexanizm va kutiladigan natijalarni yaxlit tizimga birlashtiradi. Paradigma bundan ham kengroq bo‘lib, ma’lum davr pedagogikasida ustuvor bo‘lgan inson, bilim, tarbiya va ijtimoiy munosabat haqidagi tayanch tasavvurlarni ifodalaydi. Demak, raqamli muhitdagi transformatsiyani faqat yangi metodlar paydo bo‘lishi bilan izohlash yetarli emas: u avvalo tarbiyaning kimga, nima uchun va qanday sharoitda yo‘naltirilishi haqidagi tayanch qarashlarning o‘zgarishi bilan tavsiflanadi.

Pedagog ko‘proq me’yorni ifodalovchi va talabni nazorat qiluvchi subyekt, o‘quvchi esa tarbiyaviy ta’sirni qabul qiluvchi tomon sifatida tasavvur etildi. Mazkur paradigma o‘z tarixiy sharoitida jamoaviy tartib, mas’uliyat, burch va ijtimoiy birdamlikni shakllantirishda katta imkoniyatga ega bo‘lgan. Biroq axborot manbalari cheklangan, maktab va oila tarbiyaviy ta’sirning asosiy markazlari bo‘lgan muhit uchun samarali bo‘lgan tashqi nazoratga tayanuvchi mexanizm hozirgi ochiq raqamli makonda o‘zining mutlaq ta’sirini saqlab qola olmaydi.

XX asrning ikkinchi yarmi va XXI asr boshlarida gumanistik, shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatli va konstruktivistik qarashlarning kuchayishi tarbiya jarayonidagi subyekt-obyekt nisbatini sezilarli darajada o‘zgartirdi. O‘quvchining qadr-qimmati, individual tajribasi, ichki motivatsiyasi, o‘z fikrini ifodalashi va faoliyat orqali rivojlanishi tarbiyaning muhim shartlari sifatida qarala boshlandi. Pedagogning vazifasi faqat tayyor qoida va bahoni yetkazish emas, balki rivojlantiruvchi vaziyat yaratish, muloqotni tashkil etish, tanlov uchun ma’naviy mezonlarni anglatish va o‘quvchini o‘z xatti-harakatini tahlil qilishga yo‘naltirishdan iborat bo‘ldi. Shu tariqa tarbiya nazariyasida tashqi talabdan ichki motivga, boshqaruvdan hamkorlikka, tayyor xulq namunasidan refleksiv tanlovga tomon evolyutsion siljish yuz berdi.

Raqamli davrga kelib ushbu siljish yangi mazmun bilan boyidi. J.Ohler raqamli fuqarolikni bevosita xarakter tarbiyasi bilan bog‘lar ekan, “Raqamli davr bizni xarakter tarbiyasining yangi bosqichini boshlashga chorlaydi”, deya ta’kidlaydi [25-27 b]. Bu fikrning nazariy qiymati shundaki, texnologik muammolarni faqat texnik qoida va xavfsizlik yo‘riqnomalari orqali hal etish emas, balki ularni shaxsning axloqiy sifatleri bilan bog‘lash zarurligi ko‘rsatiladi.

Bizningcha, ushbu pozitsiya an’anaviy xarakter tarbiyasini inkor etmaydi; aksincha, rostgo‘ylik, mas’uliyat, hurmat, adolat, o‘zini tuta bilish kabi sifatlarning yangi namoyon bo‘lish makoni paydo bo‘lganini anglatadi. Masalan, rostgo‘ylik endi nafaqat kundalik muloqotda, balki kontent yaratish, manba ko‘rsatish va sun’iy intellektdan foydalanishda ham namoyon bo‘ladi; hurmat esa yuzma-yuz munosabat bilan birga tarmoqdagi yozishma, sharh va boshqa shaxsning raqamli daxlsizligiga munosabatda sinovdan o‘tadi.

1-jadval

Tarbiya haqidagi pedagogik qarashlar evolyutsiyasining paradigmalar o'zgarishlari

Paradigmal yo'nalish	Ustuvor maqsad	O'quvchi maqomi	Pedagogning yetakchi roli	Raqamli muhit nuqtayi nazaridan cheklovi / imkoniyati
Normativ- intizomiy	Me'yor va talabga mos xulq	Tarbiyaviy ta'sirni qabul qiluvchi	Talab qo'yuvchi, nazorat qiluvchi	Aniq me'yorlarni beradi, biroq o'zgaruvchan onlayn vaziyatlarda mustaqil tanlovni yetarli ta'minlamaydi
Gumanistik va shaxsga yo'naltirilgan	Qadr-qimmat va individuallikni rivojlantirish	Faol, betakror shaxs	Hamkor, qo'llab- quvvatlovchi	Individual tajribani hisobga olish uchun qulay, lekin algoritmik va tarmoqli ta'sirlarni maxsus izohlashni talab qiladi
Faoliyatli- kompetensiyaviy	Bilimni real faoliyatda qo'llash	Vazifa yechuvchi faol subyekt	Faoliyat tashkilotchisi, fasilitator	Raqamli ko'nikmalar va amaliy mas'uliyatni uyg'unlashtirish imkonini beradi
Refleksiv- aksiologik	Qadriyatli tanlov va o'zini boshqarish	O'z xulqini tahlil qiluvchi subyekt	Dialog va refleksiya tashkilotchisi	Raqamli dilemma va manipulyativ ta'sirlarga nisbatan ichki mezonlarni rivojlantiradi
Raqamli-gibrid subyektli	Real va virtual muhitda mas'uliyatli ishtirok	Ko'p manbali ta'sir muhitida o'z pozitsiyasiga ega subyekt	Mediator, kurator, hamkor va rivojlantiruvchi muhit dizayneri	Texnologiya, qadriyat, identiklik, algoritm va ijtimoiy munosabatlarni yaxlit tarbiyaviy tizimda birlashtiradi

Jadvaldan ko'rinadiki, pedagogik qarashlar evolyutsiyasida bir paradigma ikkinchisini to'liq inkor etib kelmagan. Aksincha, yangi sharoit avvalgi yondashuvlarning samarali jihatlarini saqlagan holda ularning maqsadi va qo'llanish chegarasini qayta belgilagan.

Raqamli ta’lim uchun ham intizom, me’yor va pedagogik talab zarur; biroq ular o‘quvchi raqamli makonda kattalar bevosita kuzatuviz qolgan vaziyatda ishlaydigan ichki regulyatorlarga aylantirilmasa, tarbiyaviy natija barqaror bo‘lmaydi.

Xorijiy pedagogik tafakkurda raqamli muhitga doir qarashlar ayniqsa raqamli fuqarolik, media pedagogikasi, tarmoqdagi axloq va participativ ta’lim g‘oyalari atrofida rivojlandi. D.Frau-Meigs, B.O’Neill, A.Soriani va V.Tom  lar raqamli fuqarolik ta’limini an’anaviy fuqarolik tarbiyasining texnologik ilovasi sifatida emas, demokratik ishtirok, huquq, mas’uliyat va media kompetensiyalar kesishgan yangi pedagogik maydon sifatida ko‘radilar. Ularning ta’kidlashicha, “Bugungi yoshlarning aksariyati raqamli davrda tug‘ilgan va ulg‘aygan” [82 b].

Raqamli muhit pedagogik qarashlarning mazmuniga ta’sir ko‘rsatayotgan birinchi omil – axborot manbalarining markazlashmaganidir.

Ikkinchi omil – ommaviy va xususiy makon chegaralarining o‘zgarishidir.

Uchinchi omil – algoritmik vositachilikdir. S.Kenner va D.Lange raqamli transformatsiya sharoitida fuqarolik ta’limining vazifalarini tahlil qilib, “Mavjud kompetensiya modellari yo‘nalish olish va hukm chiqarish ko‘nikmalari hisobiga kengaytirilishi kerak”, deb yozadilar [47-53 b].

To‘rtinchi omil – o‘quvchi identikligining gibridlashuvidir.

Beshinchi omil – sun’iy intellekt vositalarining o‘quvchi faoliyatiga kirib kelishidir.

XULOSA.

Shunday qilib maqolada keltirilgan o‘quvchi shaxsini tarbiyalashga doir pedagogik qarashlar evolyutsiyasi normativ-intizomiy modeldan shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatli, refleksiv va subyektivlikka asoslangan yondashuvlar tomon izchil siljiganini ko‘rsatadi. Raqamli ta’lim mazkur evolyutsiyani yangi bosqichga olib chiqib, pedagogning rolini tayyor me’yorlarni uzatuvchi nazoratchidan qadriyatli tanlovni qo‘llab-quvvatlovchi fasilitator va mediatorga aylantirmoqda. Shu bilan birga, real va virtual xulqni alohida ko‘rish, raqamli hayotni faqat xavfsizlik yoki media savodxonlik doirasida talqin qilish zamonaviy tarbiya mazmunini to‘liq ifodalamaydi. Demak, yangi pedagogik konsepsiya an’anaviy tarbiyaning qadriyatli asoslarini saqlagan holda ularni raqamli fuqarolik, refleksiv tanlov, mas’uliyat, raqamli identiklik va algoritmik ta’sirlarni anglash bilan integratsiyalashi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktabrdagi PQ-358-son “Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
2. Ohler J. Digital Citizenship Means Character Education for the Digital Age // Kappa Delta Pi Record. 2011. Vol. 47, Suppl. 1. P. 25–27. Iqtibos: p. 25. DOI: 10.1080/00228958.2011.10516720.
3. Frau-Meigs D., O’neill B., Soriani A., Tome V. Digital Citizenship Education: Overview and New Perspectives. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2017. - 82 p. Iqtibos: p. 5. ISBN 978-92-871-8432-0.
4. Kenner S., Lange D. Digital Citizenship Education. Challenge and Opportunity // Scuola democratica. 2019. Special Issue. P. 47-53. Iqtibos: p. 53. DOI: 10.12828/96361.

5. Mahmudova N.J. O‘quvchi yoshlar mediasavodxonligini oshirishning zaruriyati // Modern Science and Research. - 2023. - Vol. 2, Issue 5. - B. 1098-1103. - DOI: 10.5281/zenodo.7972508.

6. Boltayeva G.K. O‘quvchilarda raqamli madaniyatni shakllantirishning nazariy asoslari // Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar. - 2026. - Jild 5, 17-son. - B. 158-162. - DOI: 10.5281/zenodo.20552459.